

ONCOMOUSE

Haraway, Donna

2000

Haraway, Donna

OncoMouse

Vertaling door Sarah Scheepers

On-line version: <http://www.constantvzw.com/cyberf/book/articles.php?pg=art4>

OncoMouse(tm) is een figuur in de sfeer van de biotechnologie en genetic engineering, mijn synecdoche voor het geheel van techniekwetenschappen. ... [Z/hij] is mijn zus. ... Een soort van machine-werktuig om andere kennis-creërende instrumenten in de techniekwetenschappen te maken, het nuttige kleine knaagdier dat getalenteerd is in borstkanker, is een wetenschappelijk instrument dat te koop is zoals vele andere apparaten in een laboratorium. ... Bovendien is OncoMouse(tm) het eerste dier ter wereld waaraan een patent werd verleend.

TNG Kan je wat vertellen over de menagerie waarin je leeft? Wie is er daar nog aanwezig, buiten de cyborg en de primate?

DH OncoMouse™ leeft daar in ieder geval ook. Z/hij behoort tot het derde gebied dat ik op de voorgrond plaats in Modest_Witness@Second_Millennium en waarover ik heel wat denkwerk heb verricht. OncoMouse™ is een bestaand organisme dat gebruikt wordt in onderzoek en dat echt gepatenteerd werd buiten de U.S. Patent and Trademark Office, maar het is ook een symbool. Elk van de entiteiten waarmee ik werk_ primate, cyborg, genetisch ontworpen gepanteerd dier_ ze zijn stuk voor stuk 'echt' in de gewone betekenis van het woord, maar tegelijk zijn ze ook allegorische voorstellingen die ik gebruik om de verschillende manieren waarop men in deze wereld kan leven, in vraag te stellen. OncoMouse™ vertegenwoordigt eigenlijk zowel een aantal aspecten die eigen zijn aan cyborgs en primaten als ook enkele andere. OncoMouse™ is een dier dat uitgevonden en gepatenteerd werd. Het heeft een maker, het is afkomstig, eigendom van iemand of van een bedrijf en bijgevolg ook geheel vervreemdbaar, bezitbaar. In deze zin is het een voorbeeld van het concept natuur volgens de visie van Locke: een mengeling van arbeid en natuur die een bezit vormt. Het komt er dus op neer dat je de combinatie dier-mens hebt bij de primate; machine-organisme bij de cyborg; en natuur-arbeid bij OncoMouse™.

TNG OncoMouse™ is eigenlijk de transgenetische muis die tumoren ontwikkelt voor het borstkankeronderzoek, niet?

DH In dit kader is OncoMouse™ al wat verouderd. Maar de cyborg is dat ook. 'Verouderd zijn' verontrust mij echter niet (lacht). Zoals ik al zei, de cyborg werd in 1960 uitgevonden met de space-race muis, terwijl OncoMouse™ van 1988 dateert. In een wereld waarin de tijd zo opgedreven wordt zijn ze alle twee al vrij voorbijgestreefd. Er worden heel wat transgenetische organismen ontwikkeld die geen patent krijgen.

TNG Waarom is OncoMouse™ voorbijgestreefd?

DH Omdat z/hij niet zo goed functioneerde. Z/hij ontwikkelde teveel spontane tumoren.

TNG Ik las onlangs een artikel in de krant over de ontwikkeling van een muis zonder beenderen en gisteren zag ik op de televisie een uitzending over muizen die licht geven in het donker.

DH Daarover heb ik nog niets gehoord, maar er is in ieder geval de muis zonder immuniteitssysteem die gebruikt wordt om AIDS te bestuderen.

TNG In Modest_Witness citeert u de directeur van GenPharm, David Winter, die zegt dat gebruiksklare muizen zo ingeburgerd zijn dat hij het 'Rent-a-Mouse' noemt. Of de andere vertegenwoordiger van GenPharm, Howard B. Rosen [projectleider in het bedrijf] die op maat gemaakte muizen omschrijft als het "canvas waarop we genetische transplantaties uitvoeren".

DH Klopt, dat is de reden waarom ik OncoMouse™ gebruik als een representatie van het genetisch gemanipuleerde wezen dat op vele plaatsen niet meer weg te denken is. Z/hij maakt deel uit van Dupont en van de universiteit van Harvard zowel als van die van Californië en San Francisco. OncoMouse™ is in gelijke mate onderdeel van het AIDS-onderzoek als van de industrie die laboratoria van dieren voorziet. De cyborg en het transgenetische wezen tonen aan hoe ik werk met een soort verletterlijking_ of beter gezegd, hoe ik te werk ga temidden van deze enge relatie tussen symbolisering en verletterlijking. En ik verzeker je dat ik hierin ben beïnvloed door mijn geloof in de werking van de sacramenten. Mijn onvermogen om het figuurlijke en het letterlijke van elkaar te onderscheiden houdt rechtstreeks verband met de katholieke opvatting aangaande de eucharistie. Ik zei al dat ik een sterke katholieke gevoeligheid heb als wetenschapper, ondanks het feit dat ik tegen het katholicisme ben, ik mijn geloof verloren heb en deze verregaande kritiek ontwikkeld heb. De fundamentele gevoeligheid voor het letterlijke van het metafysische en voor het fysieke aspect van het symbolische komt allemaal van het katholicisme. Maar het belangrijkste is dat deze sensibiliteit_ de betekenis van de menagerie waarmee en waarin ik leef_ een omgeving voor mij creëert waarin het letterlijke en het figuurlijke, het feitelijke en het narratieve, het wetenschappelijke en het religieuze en het literaire altijd samen aanwezig zijn. Elk van de delen is anders en vraagt een eigen interpretatie, maar als processen zijn ze allemaal ineengeklapt als in een zwart gat.

TNG OncoMouse™ is een zeer ontroerend verhaal. Wat is een transgenetisch organisme precies?

DH Een transgenetisch organisme is het resultaat wanneer genen van het ene organisme getransplanteerd worden naar het genoom van een ander levend organisme. Wat ontstaat zijn transgenetische wezens. Transgenetische organismen ontwikkelen zich en zorgen voor een nageslacht dat ook weer drager is van het getransplanteerde gen. Met andere woorden, door eitjes en sperma worden de getransplanteerde genen overgedragen naar volgende generaties. OncoMouse™ is het resultaat van een getransplanteerd, menselijk, tumoren producerend gen_ een oncogen_ dat borstkanker veroorzaakt. Dat is waarom ik in mijn boek zeg dat, afgezien van het feit of ik haar bestaan goedkeur of niet, z/hij keer op keer intens lijdt, opdat mijn zussen en ik zouden overleven. En dan nog, mocht het niet voor mijn lichaam zijn, dan ongetwijfeld wel voor dat van mijn vriendinnen. In ieder geval zal ik OncoMouse™, of haar later ontworpen nageslacht, ooit veel dank verschuldigd zijn.

TNG Het is interessant dat er met zoveel woede en ongerustheid gereageerd werd op Dolly, het gekloonde schaap, terwijl de transgenetische productie van nieuwe levensvormen al een hele tijd aan de gang is.

DH En bovendien zijn transgenetische ontwikkelingen als technologie veel radicaler. Het zorgt ervoor dat moleculaire biologen bepaalde genen van het ene organisme naar een ander organisme, dat compleet van het eerste kan verschillen, kunnen transplanteren. Zo kan men bijvoorbeeld een gen van een bacterie bij een zoogdier inplanten.

TNG Wat je laat zien is een voorbeeld van de "akelige nieuwe netwerken" van cyborg werelden_ werelden of wezens die niet eenduidig utopisch of distopisch van karakter zijn.

DH Om niet te zeggen gewoon alledaags. De dingen die voor ons van belang zijn vindt men niet altijd terug in extremen_ utopische idealen tegenover distopische nachtmerries. Ook de alledaagse aspecten van techniekwetenschappen zijn complex. Maar hoe het ook zij, als men nuttig werk wil verrichten gaat dat vaak gepaard met nieuwe vormen van lijden. Feit is dat er nu nieuwe, of tenminste veranderde manieren zijn waarop techniekwetenschappers verbonden zijn met andere

dieren en andere organismen. Dit betekent dat verder uitgediept werd hoe we onszelf en andere organismen instrumentaliseren voor onze eigen doeleinden. Nog meer omstreden zijn de kwesties in verband met het internationaal intellectueel eigendomsrecht. Zullen organismen zoals OncoMouse™ internationaal patenteerbaar zijn, en indien wel, hoe dan? Ondanks het feit dat het U.S. Patents and Trademark Office patenten aan genetische organismen verleend heeft, is het nog maar de vraag in hoeverre dit internationaal mogelijk is.

TNG Welke zijn de discussiepunten?

DH In Europa, en dan vooral in Duitsland door de invloed van de Groene Partij daar, en in het kader van de dierenrechtenpolitiek is er veel verzet geweest tegen het patenteren van transgenetische en andere biotechnische producten. Ook lokale onafhankelijke bewegingen hebben actief geprotesteerd tegen zulke patenten. Dit conflict over eigendomsrelaties in verband met biodiversiteit is een belangrijk thema in Modest_Witness.

TNG Zoals?

DH De verschillende standpunten aangaande het Menselijk Genoom Diversiteit Projekt. Het blijft namelijk omstreden welke groepen van mensen al dan niet zullen meewerken aan het verzamelen van hun genetisch materiaal voor analyse. En dan zijn er nog problemen allerhand in verband met het commerciële gebruik. Wie zal in de winst delen van geneesmiddelen die ontwikkeld werden door onderzoek dat plaatsvond in streken die zowel geografisch als cultureel van elkaar verschillen?

TNG Wat gebeurt er wanneer een produkt een handelsmerk heeft gekregen?

DH Ik heb het niet over handelsmerken. Het toekennen van een handelsmerk is gewoon een manier om de kwaliteit van het object te garanderen. Het verlenen van een patent daarentegen houdt in dat het productieproces van transgenetische wezens als bezit beschermd wordt, en ook dat het wezen zelf gepatenteerd wordt. In het geval van OncoMouse™ werd het patent aan twee onderzoekers toegekend, die het aan de Harvard Corporation verleend hebben, die het op hun beurt weer aan Dupont toegekend hebben. Dit betekent dat niemand gebruik kan maken van dat proces of van die dieren zonder een bepaald bedrag te betalen, en dit gedurende de jaren dat het patent loopt. Patenteren komt er dus op neer dat men moet betalen om van bepaalde technologische processen en/of dieren gebruik te kunnen maken. Op die manier wordt de vernieuwing gestimuleerd én beschermd. De uitvinder wordt aangespoord door het feit dat hij of zij er geld aan verdient, en de maatschappij heeft baat bij de uitvinding. Tenminste, dat is de achterliggende filosofie.

TNG Zouden veel van deze problemen er ook niet zijn zonder het patenteren?

DH Klopt. Patenten zijn maar een onderdeel van het probleem. Maar ze vormen wel een zeer omstreden deel ervan omwille van de gematerialiseerde symbolisering_ het halen van grondstoffen uit één deel van de wereld en er ergens anders de vruchten van plukken. In India bijvoorbeeld zijn de meningen verdeeld over het gebruik van de Neem-boom voor het verkrijgen van bepaalde substanties. Deze worden in India al heel lang gebruikt om allerlei kwalen te bestrijden. Nu worden ze echter naar Westerse laboratoria gebracht, op verschillende manieren verwerkt, en tot marktprodukt gemaakt. Tot zover is er geen enkel commercieel voordeel voor het land waar de grondstof vandaan komt. Maar in een situatie zoals deze is het belangrijk te beklemtonen dat het niet gewoon bronnen zijn, in de zin van 'natuurlijke bronnen', die ontnomen worden, maar kennis. Op ieder niveau van het proces wordt kennis tot een dergelijke 'natuurlijke' grondstof herleid.

TNG Juist.

DH Er zijn dus kwesties aangaande autonomie bij betrokken. Wiens kennis zal de doorslag geven? Wie zal er beschouwd worden als medewerker of enkel als ruwe grondstof? Stel, er zijn grondstoffen aanwezig in een bepaald deel van het regenwoud die van belang zouden kunnen zijn

voor de farmaceutische industrie, en men schakelt een lokale handelaar in die de plaatselijke plantengroei kent. Hoe zal de kennis van die persoon in dit systeem erkend worden? En wat met de staat waarin die groep van mensen leeft? Wat als ze een ondergeschikte minderheid vormen? Als er een nationale overeenkomst is met de nationale overheid van Brazilië of van Costa Rica, is het mogelijk dat een groot farmaceutisch bedrijf niet werkt ten voordele van de mensen die de kennis en de grondstoffen in feite leveren. Dus hoe gaan zij beschermd worden? En is het wel zeker dát zij opgenomen willen worden in het hele systeem?

TNG Hoe omschrijf je cyborg ethiek of subjectiviteit in de context van OncoMouse™? Wat wordt er verstaan onder "we" en "het", als subject en object niet duidelijk afgelijnd zijn? In verband met cyborgs en transgenetische organismen komt dit neer op een ethisch vraagstuk. Wie beslist er bijvoorbeeld dat er een muis 'uitgevonden' zal worden die tumoren zal produceren?

DH Wat we inderdaad zeker niet uit het oog mogen verliezen is het feit dat "het" een levend wezen is. Een levend wezen dat in Lynn Randolphs schilderij *The Laboratory, or the Passion of OncoMouse* niet toevallig de doornenkroon te dragen krijgt.

TNG OncoMouse™ zou trouwens voorbij kunnen lopen zonder dat ik zou weten dat het om een genetisch gemanipuleerde muis ging.

DH Maar dat is net een interessant punt. Hier in mijn kantoor of thuis zouden er muizen kunnen overleven (lacht), maar OncoMouse™ zeker niet. De natuurlijke habitat van OncoMouse™ is namelijk het laboratorium. Dit is een interessant aspect van het geheel. Het is precies het laboratorium waar de evolutie van OncoMouse™ plaatsvindt. En de voorwaarde van bestaan is niet simpelweg seksuele reproductie, de evolutionaire ontwikkelingen van muizen (en zoogdieren), maar ook de ontwikkelingen in de technologie van de gentransplantatie. Ze planten zich wel 'natuurlijk' voort, maar enkel om weer verkocht te worden als OncoMice™ met het handelsmerk dat de kwaliteit van het produkt garandeert. Ze moeten voortdurend gecontroleerd worden om er zeker van te zijn dat het gen nog in dezelfde staat is en niet verdwijnt als gevolg van celverdelingen_ een proces dat alleen in een laboratorium ontdekt kan worden. Het behoud van de identiteit van OncoMouse™ is dus ook gebaseerd op onafgebroken arbeid. Zonder die aanhoudende inspanningen_ de regelende activiteiten, het technische werk in het labo, het bijhouden en controleren van de genetische databank zodat nagekeken kan worden of het gen in stand wordt gehouden_ is er van OncoMouse™ geen sprake. Het is een beetje zoals de kwaliteit controleren van een microprocessorchip. Een chip die verkocht wordt als een bepaalde microprocessor, een Pentium chip bijvoorbeeld, wordt als dusdanig verkocht omdat de chip bepaalde eigenschappen heeft. De enige manier om te weten dat die chip die eigenschappen bezit, is te controleren of dat wat er aanwezig is daadwerkelijk overeenkomt met de naam en het handelsmerk. Zo is OncoMouse™ als handelsmerk ook afhankelijk van doorgedreven arbeidsprocessen waaraan de muis als een actieve medewerker deelneemt. Het is dus niet zo dat het handelsmerk enkel door juridische processen ontstaan is. OncoMouse™ mag dan wel genetisch gemanipuleerd zijn, het blijft een echt dier, zoals een aap, dat in een reële habitat leeft.

TNG OncoMouse™ is ook een voorbeeld van het christelijke symbolisch realisme dat zo fundamenteel is voor de ideologie van de techniekwetenschappen die je bekritiseert. In *Modest_Witness* zeg je: "Hoewel dat wat ze belooft eenduidig tot het wereldlijke behoort, is z/hij een figuur die past binnen het christelijke realisme: z/hij is onze zondebok; z/hij draagt ons lijden; z/hij bepaalt en geeft gestalte aan onze sterfelijkheid op een krachtige, historisch unieke manier die de belofte inhoudt van een uitverkoren redding_ een 'geneesmiddel tegen kanker'." En dit leidt ons terug naar de ethiek van cyborg subjectiviteit.

DH En het brengt ons ook terug naar de realiteit. Voor mij persoonlijk gaat cyborg ethiek namelijk over de manier waarop we verantwoordelijk zijn voor deze werelden. Maar dan niet in de zin van een eenduidig "Ik ben ervoor" of "Ik ben ertegen". Een simpel politiek betoog over verzet of medeplichtigheid is hier niet aan de orde. Wat er wel moet gebeuren is informeren en ageren, en beide zeer actief.

TNG Met andere woorden, een verantwoordelijke manier om met deze materie om te gaan is deze voorbeelden van gentransplantaties als gelegenheid te benutten om te leren hoe deze organismen zich gedragen, handelen, werken, leven, voelen, enz. en zo te leren wat de meest verantwoorde manier zou zijn om transgenetische figuren en werelden te creëren.

DH Dat zou er inderdaad een aspect van kunnen zijn. Zo moet men bijvoorbeeld blijven stilstaan bij de vraag in wiens voordeel dit alles gebeurt. En of OncoMouse™ daadwerkelijk het lijden dat gepaard gaat met kanker oplost, of dat het niet meer is dan een hoogtechnologisch excuus om geen echte aandacht te moeten besteden aan hoe kanker effectief ontstaat. Of dat het misschien beide is. En dan de vraag wie er honger lijdt in deze wereld en of de techniek van gentransplantaties zich daarmee bezighoudt. Ik denk dat het neerkomt op, om Leigh Stars woorden te gebruiken, "Cui bono?" Voor wie? Het lijden van het organisme maakt deel uit van die vraag.

TNG Hoe sta je tegenover het gebruik van levende wezens, transgenetische of andere, voor wetenschappelijk onderzoek?

DH Ik ben niet daar niet tegen, maar ik vind dat dergelijk gebruik beperkt moet zijn. Het gaat hier om een vraagstuk van morele en emotionele aard. In welke mate lijdt wie en hoe reageer ik daarop? Ik kan zulk lijden uiteindelijk niet kwantificeren en een ethisch oordeel is nog iets anders dan een kwantitatieve berekening. Het is eerder een erkenning van de verantwoordelijkheid voor een relatie. Ik heb in ieder geval respect voor mensen die zich verzetten tegen het gebruik van dieren voor wetenschappelijk onderzoek, ook al doe ik dat niet. Volgens mij is het nog eens een manier om tot het besef te komen dat we niet onschuldig zijn, het niet kunnen zijn.